

Europako laterrien lapurkerizko arauak eta berezko erriak

Bilbaon 2.014'an Azillaren 28'an

Euskerazale Alkartearen etxeko "Euskal Astearen itzaldia"

1. Zatian.

Sarrera.

Iru ospakizun eder euki doguz joandako Azaroaren 13, 14 eta 15eko egunetan, gure Ondarru ta Zornotzako erri maite bi onetan.

13ko eguenean Ondarru'ko Arrantzaleen Anaitegi Zarrean, Etxano ta Barela'tar Mª Dolores'ek, Arranondo Elkartearen jakite edo kultur arloan buru danakaitik, Zubikarai eta Bedialauneta'tar Augustin'en jaiozanetik 100 urte bete dirala, eta berak sortu eben Arranondoko aldizkari bereziari buruz, aurkeztu euskun izango zala omenaldi au.

Mai buruan, gure Aristondo'tar Miren Josune, Foru Aldundiaren jendekuntz bulegoko ordezkaria, eta Urrutia'tar Andres Euskaltzain burua maikideak euki genduzela, ondo baiño obeto ospatu gendun, Zubikarai'tar Augustinek euskal nortasunezko gizabidez ta maitasun aundiz bere biritan egin ebazan lanak eta gizatasunez euen jarraibidezko irudia goratzen.

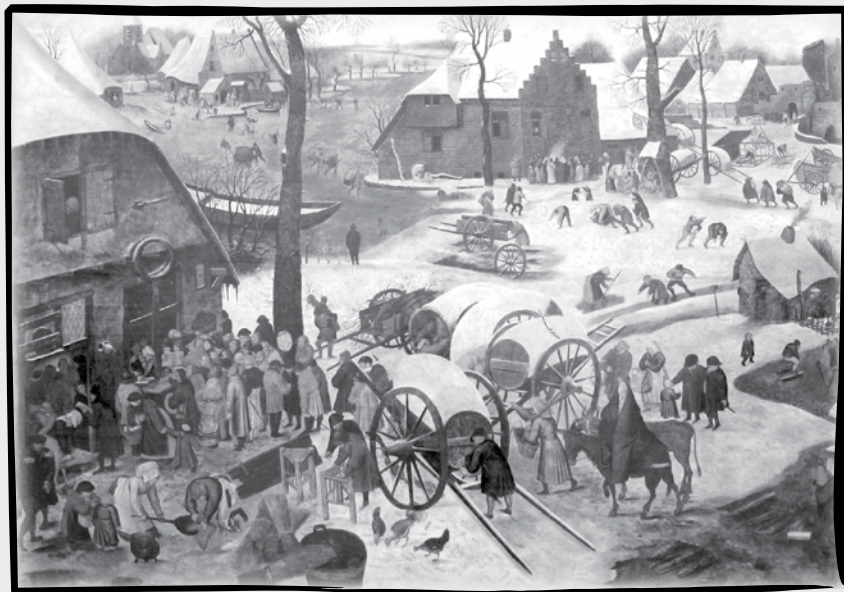
14'garren eguneko barikuan, Zornotzako Entzule-Bulegoan⁽¹⁾ gure Erkoreka'tar Josu'k, Madrilletik kanpo, Euskal Udaletan ezarriko diran lege barrien buruz berba egin eban. Ondo baiño obeto argituta aurkeztu euskuzanak.

Eta 15'eko larunbatean Zornotzako Udal-enparantzian, Eusko Alderdi Jeltzale'ko Bizkai Buru Batzarraren lendakaria dan Ortuzar'tar Andoni'ren eskutik, 1.914 - 2.014'ko urte bitartean Urrengoetxea'tar Luis Zornotzako lenengo alkate aberztaletik asita gaur arteko Udal-jaurkintzan 100 urte betetzeari buruz aurkeztu euskuzanak, gure Zornotzako udalaren alkate bikain dan Latxaga'tar Dabiz be, beste izlari artean dala, eta baita 1.978 aldaketatik Zornotzaren erriko jaurkintzan egin diran zentzun aundiko eginkizunak aurkeztuta, itzaldizko-batzar buru orretan bizirik geratzen diran zinegotziak, aurrez edo leku berezian ezarrita dagozela.

Guri arduratzen jakuna baiña, 14'ko eguen egunekoa da, gure Erkoreka'tar Josu'k Udal lege barri orren itzaldi amaieran egon zanean eta espainako jaurkintzaren bidez egiten diran lapurtzak gaiñetik ikutu ziranean, nik Laterriak lapurtzaille

(1) *Entzule-bulegoa = sala Auditorio o de oyentes, o sala para la concurrencia de oyentes.*

lez agertzea zergaitik dan edo ta lapurtza orren sorburua zein dan argitu gura neban.

Baita bide batez, zelango alegiñak egin ebezan gure guda aurreko euskal-jaurkintzaren Agirre´tar Jose Antonio, Irujo, Ajuriagerra, Landaburu eta Leizaolak, Italia, Frantzia eta Alemania´ko Adenauer´tar Konrrad arduradunakaz batera II munduko guda ostean, berezko errigizartearen eskubideen lapurkerian ezarri ziran Europako Laterriaren aurka, ta Europak eukezan berezko errigizartearen eskubide alde.

-Eta ezinean, zergaitik zabaldu ebezan Kristautasunezko demokraziaren bideak, berezko erri arduradunaren egiak azalkatzeko, bai ta zer gertatu zan Kristau demokrazi orregaz, espainiko jaurkintza Aznarrek bideratzen ebanean.

Itauna azalkatzen ibili nintzanean ta edestiaren kondaira luzean sartzen giñelako, bereala konturatu nintzan, ez zala egon giñan batzarraren gaia, eta idaz-lan au da nire ustez, batzar areitan nekez argituko zan mamia, Laterrizko zentzuak argitzeko bakarrik, beste itzaldizko batzar berezi bat bear ebalako.

Aurkezpena.

Lapurkerian ezarri ziran Laterriak diñot, Europako batzango zaleak norkeiz, antziñatik eta indarrez ezarri ebazan legezko arauak, Europaren giza seme alaba ta errigizartearen jaurkintzarako, Jainkoak mundu oneri ipini eutsozan legearen aurka-koak diralako.

Europako mendebal onetan, Paleolítico Neolítico bitartean bizi ziran giza seme-alabak, ta berezko azturan bizitzari bildur edo ta lotsazko begirun aundiz demokrazizko batzarraren

oiturean baituta, berezko legearen eskubidetan nortasunduta askatu ziran giza seme-alaba ta errigizarteari.

-Andimandikeriaren maltzurrezkoak, euren jakintasun geiagoko ustez ta eskubideetan geiagoak diralakoan, edo eta Jainkoak jaiotzatik gure arimazko baitan ozkatu⁽¹⁾ euskuzan eragilletasunezko ardura orreik ez dabelako onartzen, bereztasunaren legetik kanpo, eurak asmatutako Laterrietan batzangotu gurean, lortu genduzan askatasunezko eskubideak lapurtu edo kendu gura dauskuez ezeren lotsabarik, eta K.ostetik berezko legearen gaiñean, norkeizko lege orreik ezarri gurearen eztabaidakaz, sekula ez dogu bakerik euki.

Ez da izando erreza, Jaungoikoak gure arimetan baldinpetu egin ebazan baitazko lege orreik, iñork aienatzea. Gauza orreik, gure eskubidetik kanpo dagozelako, eta eztanda egiten dabe orregaitik, norkeiz alegintzen garanean.

Europa onen errigizarteak mende asmakuntzan jaurkitzeko, batzuen ustez eta euren buruak jakituntzat daukiezenagaitik, orain 2.000 urtetik ona datorren gauza da.

Europa onen askatasunezko demokraziaren zentzuzko mendebalera, ekialdetik norkeiz edo ta bultzatu ta agertuz, salerosle ta agintaritzazko arloaren batzango zaleak agertu ziran ugari, ainbat eztabaidazko urduritasunak sortuta.

Europako gizartea, jaurkintzaren zailantazko bizi-larri orreitan agertu ostean, Etruskoek sortarazten eben salerosteko uriak lapurretatik babesteko, laukiko-erroma espartarren guda oituran sortuko eben, eta erromatar gudalozte orreik erraildotzen joanda kaisertzaren mailla artuta, Europa, Asia ta Afrika osoak euren

(2) Ozkatuta = esculpir, grabar, imprimir.

aginpean batzangotzeko alegiñean, milla zati geiagotan banandu eta nas-tekatuko ebazan iru lurralde orreitako errigizarte ta izkuntzak sazkildu ondoren.

Mundu fisiko onetan ta borrokazko elburu orreikaz, batzuen maldaberan besteak goraldtu egiten diralako, eta agintezko buruan beti ezin dalako irau, laguntza billa asi ziran erromatar gudalari orreik, ia errigizartearen menpetasunezko batzangotasun alegiñ orreik aurrera eroaten ba ebezan kaisertzazko jaurkintzan, eta zabal ta indartsu egoan Kristau erlijioagaz alkartu ziran, oneik be eurakaz egin ebezan sarraskietatik urteteko eta euren sinismenak aurrera eroateko, erromatar kaisertzagaz alkartuta.

Eta Kristautasuna katoliko alderdikidetu zanetik ona ezartzen dira okerreko erabagi aundiak, edestian zear etenbako ziñeskintzaren arauzko goraldian gogortzen joan zirenak eta oraindiño ezin doguzenak lepotik kendu, berezko errigizarte ta izkuntzaren eskubideai ainbeste kalte egiten dautsezan, guzurraren norkerizko arrazoikeri orreik.

Edesti laburra.

Leen, I Konstatinogaz asten da aurrez ikuste au, baiña lenengo esan bear dana: K.a.241, 240ko urtetan erromatarrak jaurkintzazko bide okerrak artuta, zelan joan ziran kaisertzaren billa, erromatarren barruko arazoak Sikka Beneriako urian asita, erriaren bemaillako sendi oso aberats batzuk, errigurasoen sendiakaz alkartuta, beste erritarrak, zentzunezko legearen jaurkintzatic bastartu ebazalako.

Eta Jaurkintza guztia euren eskuetan eukinda, andimandikeria, apainkeria eta kirkilleriak ezin besterarte goralduta, zelan euren arbasoen goimailako oiturak eta orekazko ekanduak, neurri aundi baten galdu ebazan.

Orren ondorioz, lur zabalen etxagunak agertu ziranean, berezko baserritarren zuntsitzea edo ta ezeztatzea agertu zala, menpetasunezko jopukeriak indar aundia artuta.

Eta goitik bera batzangotzeko euki ebazan erromatar kaisertzaren norkerizko lege orreik izango ziran aurrerantzean, xumetasundu, birbillautu ta birmorroitu⁽¹⁾ egingo ebazanak Europaren erdi-mende guztiko errigizarteak, arik eta 1.789ko urtean Frantziko iraultza egin zan arte. Naita zoritxarrez gero, arau sorta orreikaz irau gaurko egunerarte.

Edestiaren aria barriz artuta:

K.o.284ko urtean Dioklezianok kaisertzara igon ebanean, erromatar agintari guztiak ibili ziran borroka utsean, norbera kaisertzazko agintaritzan ezartzeko.

K.o.306ko urtean azken baten, I Konstantino ta Majenzioren artean egin zan guda au, eta I Konstantinok kristautasunaren laguntzagaz igon eban erromatar kaisar jauntzara, baiña oraindiño ekialdeko kaisertzagaz alkartzeko borroka geiago egin bear eta:

K.o.310eko urtean I Konstantinok, Maximianori irabazi eutsen.

K.o.311ko urtean Kristau sinismenaren indar aundia ikusita eta euren laguntza lortzeko, Galenok Sardikako legearen bidez, kristautasunaren jaiarauak askatu ebazan.

K.o.312ko urtean I Konstantinok, Italiako lurraldearen menpekotasuna asten dau eta Majensiori Milbioko zubiaren borrokan irabazi eutsoenean, 300 urteko pretoraren aginteak, euren "Pax Romana"ren zeregiñ guztiakaz ezereztu ebazan.

(1) Xumetasundu, bir-billautu edo ta bir-morroitu egingo ebazanak Europa-
ren aurrerako errigizarteak = *aptitudes caprichosas que convertirian ala socie-
dad, o mujeres-hombres de los pueblos Europeos en valvasores, esto es "vasallos
de vasallos" o su onivoco: en "doblemente esclavos".*

K.o.313ko urtean I Konstantinok, Kordobako Osio gotzaiñaren aolku bidez, kristauaren aurkako legeak jasangarrizkoak izan zitezen alegindu zan, eta Milaneko agindua emon ondoren Baleriok baieztuta, Galenok kristau guztiak askatu ebazan kristauen aurkako arau bide orretatik.

K.o.318ko urtean, Jesusen jainkotasunezko izatasunaren gora berak, 268ko urtean Antiokian egin ziran eleiz batzarretan baiño ariñaukoak izan arren, Arriok aurkeztu ebezan eritziakaz asi ziran Jesusen gora berako arrianismoaren eztabaida gogorrak, Alejandriako San Alejandro gotzai aurrez aurkari eukela, eta Nikomediako gotzai Zezareako Eusebio ta I Konstantino aundiaren laguntza euki arren, 320, 321eko urtetan Alejandrian, Ejipto eta Libiako 100 gotzai baiño geiagorekin egin ziran eleiz batzarretan, Arrio exkomunikatu ta erbesteratu eban Alejandrok, 322, 323ko urtetan naigabeko ta asarre orreitatik erlijiozko eztabaidak gogortu ebezanak, ta I Konstantinori Liziniotar Balerioaren aurkako borroketara aokatu.

Eta K.o.324ko urtean I Konstantinok Liziniotarren gudalozteari irabazita, mendebal eta ekialdeko kaisargoetan agintari bakar lez geratu zan, aurretzean kaisertzaren gizarte ta erlijiozko bateratasun eta bakeakaz arduratzeko.

K.o.325eko Loraillaren 20rako, I Konstantino eta I Silbestre Aita Santuak, arrianismo eritziak artzen egon ziran indarragaitik arduratuta, Osio Kordobako gotzaiñ santuaren aolku bidez ta San Atanasioaren laguntzagaz, gaur Asia Txikerrean Turkiako uria dan Iznik'en edo Bitiniako Nizean I Eleiz Batzar Nagusia batzeko agindu eban.

Eta bere ospakizunerako I Silbestre Aita Santua makalik ibili zalako, Bito ta Bizente abadeak ipiñi ebezan ordezkoko maikide, Kordobako Osio gotzaiñaren lendakaritzagaz batera.

318 gotzaingo kopuruagaz osotuta egon zan batzar orreitan egon ziran Arrio ta bere adizkideak, Nikomediako gotzai Eusebiok bideratuta.

Uztaillako 25erarte iraun ebezan eleiz batzar orreik, arik eta Arrioren eritzia ziñauskeri lez zigortuta geratu zan arte, Semea Aitaren izate berekoa zala erabagitu zanean.

K.o.325eko urtean Bagillako 14an agertu zan I Konsantino batzar orretan, eta batzarrean ez zitezen eritziako nastetasunik agertu, Bagillaren 19an

Nizearen Dogma edo Aita, Seme ta Arnas Sainduaren izaerak, Aitaren izate berekoak ziranen irudizko Kredo izango zan ikur itza⁽¹⁾ aurkeztu eban, eta an egon ziran adizkidetzeko edo bateratzeko eleiztar guztietatik danak baikor agertu ziran bost izan ezik, eta oneik eskomunikatu ta erbesteratuta, Arriok Iliriara alde egin bear izan eban, bere liburuak sutan erre egin ondoren.

Jesusen izaeraren gora beran, Arrio ta Nikomediako gotzain Eusebio arrianismoaren eritziakoak, "**Kristo, Jaungoikoaren lenengo egitea izan zala mundu au sortarazi orduko, Kristo baiña, sortutakoa izan zan lez, bera ez zala Jaungoikoa**", argibide edo arrazoia- ren ondorioakaz ibiltan ziran.

Eta Alejandriako gotzaiñ Alejandro, bere jarratzaillezko ondorengo izan zan Atanasio, ta Kordobako Osio gotzaiñaren eritziak, "**Kristo'k, jainkotasunezko ta gizatarrezko izatasuna eukelako, bera izan zala benetako jainko ta gizona**".

Kordobako Osio gotzai au, antzerki orren antzezla- ri aundienetariko bat izan zan.

K.o.325eko urterarte, Atanasio Santua izan zan Arrianoren irakaspidetza ori ukatzen bakarra, arik eta I Silbestre Aita Santua ta I Konstantinok Nizeako eleiz batzarra batu eban arte. Ortik aurrera, indar andia artuta I Silbestre eta I Konstantinok euki eban eragipenagaz.

Arrianoren ikaspidetza ziñauskerira gaitz etsiratu zanean, eta Arrio eskomunikatuta bere lagun Nikomediako Eusebioaren ondora iges egin bear izan ondoren, batzarkide geienak **katolikotasuna** elburu lez aukeratu, siniskizunezko dogma edo aitortzan biurtu eban.

Katoliko itza, latin katolikos'eko izkeratik datorrena da, orokar edo guztientzako dala esangura dauana, eta berau, Grekoerazko itz bi onen alkartasunetik: **kata, norantz esangura dauana, eta Holo, danoentzat edo dan guztientzako esangura dauana**.

Eta katolikotasuna siniskisunezko aitortza orreitan biurtu zanean, eleiz batzar orreitan artu ziran ziñeskintzazko erabagi orreikaz, Kristautasunari alderdikeriaren maltzurkerizko lapurkeri aundienak egin ondoren, or jaio ziran **katolikotasunezko aberriak⁽²⁾ edo ta laterritasunezko batzangotasun barri orreik**.

(1) Kredo edo sinisbidea = Nizeako ikur-itz, irudi edo zaupidean biurtu zana. (2) katolikotasunezko aberriak = nacional-catolicismos o naciones que no contienen ninguna legitimidad por ser apátridas o no tener padre ni madre que las pueda legitimar en patrimonio ninguno. O, imposiciones fascistas contrarias a toda ley que Dios naturalizó en esta SU CREACIÓN.

XVIIIIn mende askenetaiño guda indarrean ezarri gurean ibili ziranak, eta laterri orreik gaur be, guda indar orren keiñadagaz, Europa ta mundu guztian daukaguzan bereztasunaren askatasun eta eskubideko legearen aurkakoak izanda irauten dabena ezeren lotsabarik “Jainkoaren esan edo aginduak” direla esanez.

Konstantinoplako eleiz-batzar onetan, Zesareako Eusebiok antolatu ta osatu eban Kredoa edo siñisbidea batzar artan ontzat artuaz gaiñetik, beste gauza artean Arnas Saindua edo Izpiritu Saindua be, Jaungoikoaren neurria igotea erabagi zan, ondore Irukoitz Deunaren irakaspede ori danontzat ezarrita.

Eta mundu guztiko errigizarteetan ezartzeko katolikotasun ori, eleiza ta gizaren arimako gauzak kontrolatu egin bear izan ebazan lez, diru zalekeriaren batzango zale merkantilistak be, katolikotasunezko orren batzangotasun alde kokatu ziran, errigizarteak bizitzeko bear ebezanak be, euren kontrolpean artzeko.

Jainkoak sortu eban Izadi au baiña, beren legeakaz erperatu eban lez, norkeriz dabilzan batzango zale orrein asma-kuntzak aurrera eroateko, errigizartearen izatasun edo gizon emakumeak daukien nortasunezko baitaren gaiñetik egin bear dabez, egin bear dabezanak etenbage, eta bai Jainkoak ipinitako lege temati ta emankor guztien gaiñetik, odoljarior ekarri dauskuna edesti guztitik, menperatzailletasunezko alegiñ orren aurka.

Erromatar katolikotasunak ez dau gura jakin ezer, Jaungoikoak danori barnerratu euskun beren legezko baitagaz, eta gitxiago Jesusek bere aolkularitzakin ondo baiño obeto argitu euskuenakaz.

Batak, gauza guztien gogo eta euren erabilketaren itxurazko ekandutik kanpo, ez dauskuelako izten arduradunak izan gaitez, norkeriaren zoritxarreko garai-penaren bidetik, eta dan guztia orren lokatzazko siniskerian ezarrita, diru edo ta urrezko txekorraren serbitzura bideratuz,

nortasunbagnetu egiten dabezan errigizartezko borondate orreik batzangotzen dabe, euren naierazko asmakintzan jaurkitzeko.

Besteak, Jesusek irakatsita ikusiaz euskun lez, danok daukagun baitaren ezkaerakaz egarritura, Jaungoikoak bereztasun oneri ipinitako legeak gogoratzen dausku, eta ordezkotan zuzentasunezko ekandu bidetik, giza eta errigizartearen artean daukaguzan eskubide bardiñetan kokatzen gaitu.

Orregaitik, Nizeako eleiz batzarretatik ona, ulertu egiten ez dana, Jainkoak bereztatuteko legeen Jesusen argitasunezko irakatsiak eta katolikotasunaren alderdikertziko siniskai orreik, biak zorro baten sartuta alkar ekarte bada.

Gaiñera, bolbora edo lerrautsa ta su piztu leiken poxpoillokaz, zorro orren barruan batera ekarte lez izaten ba da.

Euskalerrriak, bere askatasunezko demokraziaren nortasun aundiagaz, irakaspede orreik baitu edo barnerratuta daukaz, nai eta lur zabaltasunez ainbat murriztu.

Orrela ezarri zan erromatar kaisertzaren katolikutasuna erlijio lez, Jesus´en aolkularitzari eta munduko gizari egin dan lapurketa aundiena egin ondoren.

Eta emendik asita, edesti guztian ikusiko dogu, katolikotasunezko eritzi onek, zelako indarragaz lotu gura dabezan munduko errigizarteak morroitasunean, izadi edo mundu onek daukazan askatasunaren legezko eskubide guztien gaiñetik.

Ori da argi agertzen dana gure berezkotasunaren eragilletasunezko ekintzan, berezko legearen sorburuak eragiten dabezan ondorioakaz egiztu egiten dogunean, edo ta berezko erantzun bidetik agertzen jakuzenakaz, egiztu egiten doguna.

Etenbageko aldaketan dagoan munduaren gaiezko indar oneri, Jaungoikuak gorengo maillako neurrian ipini eutsoezan legeak, ordezkartzaren bardiñezko legean ipini eutsezan, eta ez dau bali bere ikuspenetik ostonketak egiterik, gure eragilletasunezko ekintza guztiaren ondore edo emaitza guztiak, lege orrein agindu edo zentzunezko jardueraren⁽¹⁾ ondorioak diralako.

(1) *Jarduera = conducta, comportamiento.*

Baiña gu iltearen aldaketa daukagulako, jarduera orren bidetik gogoratzen dogu, gu ez garela gaiezko izadi onetakuak, beste leku batekoak baiño, ta eragilletasunezko okerrak egiten doguzanean, gure arimak bizitzarako daukan baitagaz gaiaren alde-tzar orreik ikusita, daukaguzan batzangotasunezko legeakaz, arlo txikerrenak izan da be ez doguz konpontzen, arik eta goimaillako jakiturizkoak edo ta gure mundu au goitik bera bideratzen dabenak, sortzaille edo irazaleak⁽¹⁾ baiño, gu eragilletasunezko asmatzailleak bakarrik garela ulertu arte.

Orregaitik agertzen da gure Ludi ta Europa au arduragabetasunean, batzuk, danoren ardureakaz jabetu diralako, eta ekintza ori ezin leike izan, mundu onen egipide edo eragilletasuna danon ardurazkoa dalako. Eragilletasunezko ardureagaz bialtzen gaitu bialtzen gaitunok ordezkartzazko mundu onetara, eta ez gara sekula konponduko Bere agindua ez bado-gu betetan.

Edo ta, beste gauza baterako etorri ote gara ?.

Euren asmakizunezko katolikotasunak, siniskisunezko aitortza orreikaz siñis-egi biurtu ebazanean, ziñeskintza orreikaz jaio ziran **“berezko ordezkari-tzaren zentzunezko kapotik gurasobagetuta, katolikotasunean batzangotutako laterri edo aberri barri orreik”** gaur menperatzailetasunezko maltzur eta lapurrezko laterri onekaz, bereztasunaren askatasun eta eskubideko legearen aurka irauten dabenak, eze-ren lotsabarik **“Jaungoikoaren esanak”** direla esanda.

Eta **“kredoko irukoitz deunaren siñisbideko ikurrak** sakratuzko irakaspidetzan danontzat indarkeriz ezarrira, orrela jaio zan erromatar kaisertzaren katolikotasuna erlijio lez, errigizartearen laikotasunezko almen ta erligio gauzak esku baten lotuta, mundu au eurak gure eban eratarata batzangotzeko.

Guzurrak iraun dagiezan baiña, guzurrakaz bakarrik elikatu leikezalako, laster edo XXn mende asieran agertuko zan bere ostukatasunezko itzuratik, erromako kaisertza arrokeriz ta guda-bidezko itxaropenean IVn mendean asmatu ta batzangotasunezko laterritasun orreik

ezarri ebazanak, berak be VI. gizaldi beranduago⁽²⁾ laterritu zalako, mundu onen eragipide guztiak, euren aolkularitzazko aginpidean eroateko.

(1) Irazale = Creador. (2) Batikanoko laterria =1.929ko urteko Otsaillaren 11n eta Mussolini faziztaren eskutik laterritu zana, gurasobagetutako laterriak sasi-legez baiezatzeko.

Jaungoikua izango ote zan, batzarkide orrei almena emon eutsena, bere izatasuna antolabide orretan ezarri egien?.

Gaiñera, Kaisertzazko Aita Santuaren uts ezintasunari, zeru lur edo Jaungoikua ta gizon emakumearen arteko artu emonetan, eurak ordezkari bakartiak zirala ziñeskaitu eban lez, gura izan edo gurabage, katolikotasun ori alderdikidetu ondoren, Jaungoikuak mundu oneri, danon edo berezkotasunaren ardurapean ipini ebazan lege guztien aurka geratu zan, erritartasunetik asita, berezko gauza guztiaren legeen aurka kokatuta geratu zalako.

Diru zalekeriaren batzangotasunezko merkantilistak be, katolikotasun alde kokatu ziran, eleizaren katolikotasun ori mundu guztiko errigizartetan ezartzeko. Alde-batetik arimako gauzak kontrolatuta, errigizarteak bizitzeko bear ebazanak be, euren kontrolpean ezartzen ebazalako.

337ko urtean il zan I Konstantino, eta Nikomediako uriaren gotzaiñ Eusebio arrianotarra izan zan Konstantino bataiatu ebana askeneko arnasak emonten egon zanean, batera erritarren arteko borrokak asita. 409ko urterarte I Alariko bisigodoak, Unoen aurka jokatu eban I Teodosiogaz batera au urte orreitan il zan arte, eta erromatar kaisertzaren aurka asita, Erroma menperatu eban, Onorio ekialdeko kaisertzak orren erruz edo ta bakearen orde, erdi ugarte onen eta Frantziko lurraldeetatik zati aundi bat emon bear izanda.

Godó'en aginpidea.

Emendik aurrera, eta Erroma saskildu ondoren, I Alarikogaz asita sartzen dira Godoak erromatar kaisargoaren jaurkintzazko jokoan, 409, 415eko urte bitartean erromatarrak erdi ugarte onetan euki eben guda indar guztia ezereztuta.

589ko urtean eta ekialdeko erromatar kaisertzan, Arriano-katoliko eztabaidaren eritziko borroka orreitan iraun arren, I Rekaredo artu eban Europaren mendebaleko erdi ugarte edo peninsula onetan katolikotasun erlijioan batzangotzeko erabagia, siñiskerizko ari maltzur ori, eta katolikotasuna orrarte buru-berokeri edo ta itsukerizko itxura artzen joan ba ziran be, ortik aurrera guztiz itsutu egin ziran, egiten ebazan gauza guztiak siniskai bidetik egiten ebazalako, ta nai errege iltzaille edo ildakoa, menperatzaille edo lapurra izan, danak santutu egiten ebazan, katolikotasunaren eztabaidatan il izan ezkeru.

711ko urtean mauritarrak agertu ziranean, godoak amaitu ziran eta eurokaz katolikotasunezko eztabaidak erdi ugarte edo peninsula onetan Frantziko lurraldeetan izan ezik, arik eta Pelayo Asturiasen kokatu arte.

Aienatu egin ziran godoak ortik aurrera, baiña ez ziran aienatu 325eko urtean Nizean, Mundu onen berezko aberri edo gizarteak indarrez batzangotuta, katoliko erlijioan jaurkitzeko artu ziran erabagiak.

I Konstantino 325eko urtean Nizeako batzarrean, eta I Rekaredo 589ko urte ezkerostik Toledotik bideratuta godo legebilduma orreik, 711n Pelayo jaun godoak, erromatar-godo eta katolikotasunezko sasilagedi *rex gratia* dei guzti orreikaz kokatu zalako Asturiasen.

Alan esan leike izan zala, Pelayok baiña, ez eban euki indarrrik erregetza ori antolatzeke, erromatar katolikotasunaren kaisertzazko arduradun nagusia ez bazan egon zaiñ, nundik artu ostera munduaren jaurkintzarako gura eban katolikokotasunezko orren aria.

718ko urterarte erromatar-godoak moruen aurka porrot eginda, Asturiaseko Europa deritson mendikateetan, Dobra eta Kareseko erreka bitartean dauan Kobadongako gudan agertuko jakiezan aukera barriak errigizartearen batu zale menperatzailleai, katolikotasunaren eritzizko kaizertzan ostera jaurkitzen asteko erdi ugarte onetan.

-Pelayok 10.000 asturiarrekin, Alkamak bideratutako 20.000 gudarien aurka mauritarrak irabazita, erromatar-godo katoliko menperatzail eritzizkoak, Obiedon sortuko eben Asturiaseko Pelayoren erregetza barri orregaz jabetu ziranean.

-Eta gero, I Alfonso erregearen bidez iraun ebeanean, peninsula edo erdiugarte onetako Asturiasen ezarri ziran, erromatar-godoen norkerizko lege bilduma orreikaz, 768ko urtetik aurrera, Karlomajno ta Aita Santuaren ekintzagaz, Europatik zabaltzen joango ziranak.

Oraiñ, eta Euskalerrriaren errege-jauntza ta batzarraz asi orduko, aurkeztu daigun zein izan zan Europaren mendebaleko onetan Euskalerrriaren egoera, sortu ziran mauritar eta Asturias ta Frantziko erregetzak.

Iparraldean, Frankoen erregetza, Akitaniako dukaterria eta Baskoniako dukaterria.:

Frankoa, germaniaren aberritasunezko frank izenetik datorren itza da, eta ezeren eragozpenik bage, askatasunezko gizon edo erria esangura dau, nai

egia izan ez arren, eurak beti izan diralako goitik berako agintaritzaren jaurkintzazkoak.

K.a.600 urte inguru keltiarrak, Alemaniako lurraldeetatik Europa guztira zabaldu ziranean, Loira ibai gaiñetik Frantziaren iparraldeko Britaniaren lurraldeak eta K.a. 121eko urtean erromatarrak ego-ekialdeko inguruari deitu eutsoen Galia Narbonenseko lurraldeetan ezarri ziran.

Frankoak, Godo, bisigodo edo ta ostrogodoak, Euskaldunak menperatzen ebezala esaten dabe.

Iñundik iñora baiña begituta be, ez da egia, euskaldunak euren Paleolitiko Neolitiko eragipenetik, iñork menperatzera joan ez arren eta K. a. 2.000 urtetik ona ainbeste gizaren sarreragaitik bata bestearen bultzada bidez lekua aurkitzen edo menperatzen ibili ziranen artean ainbat lur galdu arren, Paleolitiko-Neolitiko aldiko baitan lortu eben askatasunezko demokraziaren jendekuntzazko ederretik ez dabelako galdu ezer.

Paleolitiko Neolitiko jendekutz ederraren "Aitorle" agertzen gara euskaldunak, gaur iñork ezin dabena esan edo azterketa sakonak egin ondoren argitu leikezanak, naita 325eko urtean Nizean artu ziran menperatasunaren joputasunezko erabagietatik urten egin bear.

Eta oinkada aundi bat eginda Eristaltar Pipinoren erregetzaraiño joango gara.

695eko urtean Eristaltar Pipinok, Utretxt´eko gotzai barrutia irasten lagundu eban, eta frisoien Willibrord gotzai santuaren eskutik, frisoien katolikotasunezko erlijioara aldatzea lortu ostean, ekialdeko Frisia, frankoen babeskanpo geratu zan.

Pipinok, ainbat garaipen lortuta Austrasiako iparraldean frisoien aurka, egoaldera aldatu zan Alamanaren aurka borrokatzeke.

709ko urtean Eristaltar Pipinok, Billeari⁽¹⁾ Ortenauko dukearen aurka borrokatu zan Gotfridoren seme gazteak, dukaterri orren agintaritzazko aukian ezarri egiezen, beste baten agintaritzan eskua sartzearen baiña, borroka geiago sortu ebazan.

691 eta 711ren urte arteko IVn Clodoveo ta IIIIn Txilderbertoren erregetzak, ***alperrezko erregearen*** itxura guztia euki arren, Txildebertok bere erregetzazko epailari nagusi lez, euren ugazaba senditzen ziran Arnulfidasen aurkako epaiketa gogorrek euki ebazan.

711ko urtean Uztaillaren 19an Tarik Ibn Ziyad´en Mauritarrak, Rodrigo jaunaren godo gudalozteak ezereztu ebezan Guadalete ibaian, Medina Sidonia inguruan.

(1) Billeari = Willehari, ortenau´eko Dukea.

Godoak, ortik aurrera aienatu ziran, baiña ez ziran aienatu 325eko urtean Nizean, Mundu au jaurkitzeko katolikotasunezko erlijioan batzangotutako asmaoak.

712ko urtean, Pipinok beste borroka bat euki eban alamanakin eta irabazi ondoren, alamanak frankoen jaurkintzazko agindutara geratu ziran.

Arnulfidaren eragipenean ez ziran egon Galiaren ego aldeko lurraldeetan baiña, estutu egiten ziran lurralde arteko arremanak askatasun geiagoa eukiteagaitik, Auxerretar Sabariko Borgoñako gotzaia, Probenzakako Antenor, ta Akitaniako Eudesez zirikatuta.

713ko urtean, Ebro ibaiaren erdi aldeko Kasi bisigodoaren konderrian agertu ziran mauritarrak, eta Kasi onek Omeyako Kalifatoaren alde kokatuta, ta islanoen erlijioa besarkatu ondoren, Banu Kasiren leiñuari asiera emon eutson, bera lurralde orren jaurlari lez geratuta.

714ko urtean Eristaltar Pipino il zanean, Akitaniako Dukateria frankoen erregetzara lotuta egon zan, eta bakezko itxura emoten ba eben jaurkintz orreik, laster biurtu ziran euren arremanak anai arteko guda zitaletan, mugaldeko lurraldeak, pipinidasen eragipenetik alde eginda.

Pipinok, Teudoaldo euki eban etxezain lez ondorengotuta bere Plektrudis alargunaren agindupean, IIIIn Dogoberto erregearen aurka agertu zana, Dogobertok, Rajenfrido izendatu gura ebalako etxezain lez merobinjotarren errege guztientzat.

Laster agertu zan irugarren leiakidea, Eristaltar Pepino erregearen sasise e dua izan zan Marteltar Karlosegaz⁽¹⁾, Austrasiako etxe zaintza eroateko.

Plektrudis ta Teudoaldo biak baiña, IIIn Txilperiko Merobinjioaren errege ta bere etxezain Rajenfridok menperatuta, Marteltar Karlosek IIIn Txilperikoren aurka kokatuta, bere Merobinjio errege, IVn Klota-

rio, igon eban erregetzara.

716ko urtean Iruña mauritarrak menperatuta egon zan, euskaldunen alegiñak oso zitalak izanda.

718ko urtean asken baten, Marteltar Karlosek Soissons' eneko borrokan bere etsai guztiak menperatuta, beartu ebazan euki zituzen ardurak bertan izteari, eta on artuta aldi baterako beintzat, Txilperikoren etorkizuna errege lez, berak, bere aita Pipinok euki ebazan ardura nagusiak frankoen erregetza guztietan truke artu ebazan, Merobinjioaren errege leiñuak amaitu ebena, Martel ta bere ondorengo karolinjioak jaurkitu ebelako ortik aurrera frankoen erregetzak etxezain lez, naita erregeak izan ez arren.

Urte onetatik aurrera Martelek, frankoen nagusitasunezko eragipena idartzeko, borrokan asi zan Europako mendebal onetan.

Eta 718ko urte onetan Karlosek, matxinatutako saioiengandik asi zan Eroparen mendebal onetatik indarkeriz.

718ko urte onetan be, Iruñako urian sartu ziran mauritarrak eta beartuta geratu ziran Iruñarrak zergak ordaintzera mauritar jaurlariak.

719ko urtean Marteltar Karlos, Frisiako mendebalaren lurraldeetatik ibili zan.

720ko urtean IIIn Txilperiko il zanean, Marteltar Karlosek IVn Teodoriko ipini eban errege lez, bere eskuetan au baiña, ez zan panpabitxi bat baiño besterik.

720ko urte onetan, Mauritarrak peninsula onen jabetasun osoa lortu eben, eta Galiasetan aurkako *razzias* edo, azkartasunezko eraso alditan asita, Toulouser eraso eutsoen.

Eudes Aundiak, bere ardurazko lurraldea babestearren, erdiugarte onen iparraldeko mauritarren Emirra Abinessa zanaren alabeagaz ezkondu zan.

(1) Marteltar Karlos = "maillua" izen-goiti lez euki ebena, eta 689-741 urte bitartean bizi zana. (1) Eraso azkarrak = *razzias*. (2) Pipino laburra = 715-768 Marteltar Karlosen semea eta Karlomajnoaren aita, 741-751 urte bitartean etxe-zaiña eta 751-768 urte bitartean frankoen errege bere anai Karlomanezagaz batera 747ko urterarte, eta orren ostean Zakarias Aita Santuaren laguntzagaz, Merobinjioaren IIIIn Txilperiko erregea bere aulkitik botata, frankoen erregetza lortu eban eta Bonifasio Santuaren eskutik errege igurtzita 751ko urtean, Esteban Aita Santuak osteria igurtzi eban errege 754ko urtean ortik aurrera bere erregetza Akitania eta Septimaniako lurraldeetatik zabaldua, eta /68ko urtean il zanean, bere erregetza euki zituzen semebi Karloman eta Karlos, gero Karlomajno izango zanakin banandu eban.

Abd-el-Ramanek baiña, Abinessa baztatu ta Auñamendietatik aldatuta, Autx eta Eauze menperatzera joan zan.

Mauritarrak, Autx ta Eauzen ika-ragarizko zarraskiak egin eta gero, Toursera joan ziran, erregetzaren zilborra zalako.

723ko urtean, Marteltar Karlosek ostera, matxinatu ziran saioiaren aurka joan zan.

724ko urtean Martelek, Neustriaren ariñauko etxezaiña Rajenfrido eta beragaz matxinatu ziranak menperatu ebazan, euki eben anai-guda zital ori amaituta.

725eko urtean mauritarrek, Frantziaren Audeko lurraldean eta Karkasonako ibai ondoan dauan Karkasonako uria artu eutson bisigodoari.

725-726ko urte bitartean eta guda amaitu ostean Martelek, Babierako Ujberto babaroen dukerriaren autakuntza baldinpetu eban, alamanak ortik aurrera beartuta berari lagundu egiotzien Babierako guda ekitaldian, IVn Teoderikoren izenean egin-dako legeak azalkatuta.

730eko urtean Karlosek, Alamanian menperatu bear izan eban eta bere Lantfrido dukea il.

730eko urte onetan moroak, bisigodoaren menpean egon ziran Septimaniako lurraldeakaz jabetuta, iparralderantz bideratu ebazan euren erasoak, Akitaniako Eudel dukeari, Marteltar Karlosten laguntza eskatzera beartu eutsona.

732ko urtean Karlos Martelek Eudeseri laguntzen joanda ta Abd al Ramanen mauritarrak euren gudalozteakaz Frantziako ipar aldea erasotzen ibilita Poitiersera eldu ziranean, bertan aurkitu ebazan Eudel dukea ta Marteltar Karlosten gudalozteak, eta moruak astintasun ederra artu ta gero, Auñamendiak aldatu ebazan.

Martelentzat gauza ona izan zana, ortik aurrera Frantziaren egoaldeko lurraren jabetasuna lortzeko, eta ba-

tez be, Europak euki eban islamizazioaren arriskutik kanpo geratuta, katolikotasunaren menperatzailetasunezko asmo eritziak jabetu egiezan.

734ko urtean Marteltar Karlosek, Frisiaren ekialdeko gudalozteakaz borrokatu zan eta lortu eban menperatzea.

734-740ko urte bitartean ta euskaldun erasoakaz beartuta, mauritarrak guda zainpean ipini bear izan eben Iruñako uria, 741eko urterarte iraun ebana.

735ean Eudon Aundiak, ez eban on artzen iñolako nagusitasunik frankotarren aldetik, eta Karlos Martel Euskalerrian sartu ta Eudon il eban. Eta Eudonen urrengoa, bere seme I Unaldo izan zan, frankotarra zintzotasunezko ziñ-itza⁽¹⁾ emon ostean.

735ko urtean, Mauronto Dukearen gudalozteakaz aurkitu ziran mauritarrak eta ekialderantz bideratuta, Arleseko uria menperatu eben mauritar gudalozteak.

737ko urtean mauritarrek Abiñon artuta, euren eraso azkarraz⁽¹⁾ Lyon eta Akitaniaraiño eldu ziran. Eta urte onetan il zan IVn Teodoriko erregea.

739ko urtean mauritarrek, naita Probenzako etxezaiñaren birreraso aldia euki, lonbardoak keiñatu edo ta larderiatu ebazan, ta Marteltar Karlosek lonbardoaren laguntzagaz, ia lortu eban lurralde orren jabetasuna, eta alde batera ta bestera ibili zan lurralde orren jabetasuna, 759ko urtean, Pipino Laburrak Narbonagaz jabetu arte.

741eko urtearen Urrian Marteltar Karlos il orduko eta erregea izan balitz lez, berak lenengo emazteagaz euki ebezan seme bien artean banandu eban erregetza, Grifon seme txikerrari iñork ez dakien lur ondasun edo beste gauza batzuk emonda.

IVn Teodoriko il zanetik ez zan egon erregerik, Marteltar Karlosten semeak, Pipino Laburra⁽²⁾ eta Karlomanek⁽³⁾ erre-

(1) Zintzotasunezko ziñ-itza = juramento de obediencia, fidelidad, rectitud, honradez. (3) Karloman = Marteltar Karlosten semea eta Pipino Laburraren anaia, Austrasiako etxe-zaiña.

getzaren ardurazkoak izanaz, etxezaiñaren ardurak bakarrik euki ebazalako, eta errege ordezko lez, Karlomanek Austrasia, Alamannia eta Turinjiaren arduragaz geratuta, Pipinok, Neustria, Probenza ta Borgoñaren ardurak artu ebazan.

Eta bananduzko ardura orreik erakusten dabe, zelangoa askatasunak euki ebezan Unaldok bideratzen eban Akitania, eta Odilonek Babierako dukaterriak, banaketa orreitan ez ziralako sartzen.

751ko urte onetan Karlos Martelen semea izan zan Pipino Laburra, zaldunai laguntza eskatuta ikusten dogu, III In Txilderiko bota ebenean merobinjioaren erregetzatik, zelan lortu eban karolinjioaren onespena, berak irasi ebalako Karolinjioaren errege leiñua.

AKITANIA 'ko DUKATERRIA.

Lau zatitan banadu eben erromatarrak Galiako lurraldea euren politikaren antolamendurako. Akitania orren zati bat da.

Unoak, eruloak, eszitak, samatak, ostrogodoak, gepidoak, boyoak, turingioak, frankoak, eta Alanoak Borgoñes laguntzarekin, Europaren erdira eta galiarantza zabaldu ziran, frankoak Loira ibaiaren goialdetik Britaniako lurraldeetan kokatuta.

451eko Iraillaren 20an Aezio Erromatar gudalburu nagusiak, Kanpos Katalaunikosera⁽¹⁾ urten eta ezereztu ebazan Undarrak.

457ko urtean Bizigodoak a ta guzti, Nobenpopulania⁽²⁾ eta Akitania Sekundako⁽³⁾ lurraldeak menperatu ebezan.

462ko urtean, Narbonense⁽⁴⁾ primako lurralde guztia.

466ko urtean, Akitania Primako lurraldea.

470ko urtean, Biennense⁽⁵⁾ ta Narbonense Sekundako lurraldeak.

Eta 475eko urtean, lurralde orrekin jabetzaren onespena artu eben

(1) *Txalons-sur-Marne* inguruan, *Marne-ibai* ondoan. (2) *Akitania*-ko 9 erriren lurraldea eta *Erromatarrak* 17 probintzietan banandu eben lurraldeetatik bat izan zana. (3) *Loira* ibaiatik, *Zebenes mendi-kateak*, *Auñamendi-kateak* eta *Gaskuñia*-ko ur-kolkoaren arteko lurraldeen zati bat ta *Ebro* ibairaino zana. *Prima beste zatia* zan. (4) *Erromatarrak* emon eutsoen izen au eta *Robine* ibaiaren alde bietako ur-basterren lurraldeak dira. (5) *Poitou-Txarentako* lurraldeak, *Txarenta*, *itsastar-Txarenta*, *Deux-Sèvres* ta *Bienneko* lurraldeak osotzen dabena, *Poitiers* uri nagusi lez eukinda.

Bisigodoak, 418ko urtetik egon ziran Nobenpopulania eta Akitania sekundako lurraldeetan alkar-zaletasun⁽¹⁾ antzeko baten kokatuta.

476ko urtean sortu zan Erromatarren Kaizar sakratuaren amaiera, naita Nepotetar juliogaz Dalmazian⁽²⁾, 480ko urterarte iraun.

Eta 476-7ko urtetan, erdi ugarte au menperatzera etorriko ziran.

486ko urtean Frankoak Klodobeoen⁽³⁾ agindutara, Galiaren Iparraldean Siagrioren jabeen egon ziran Loira ibaitik gorako lurraldeak kendu eutsozan, eta Siagrio beren burua gorde naian Tolosara⁽⁴⁾ joan zanean, II Alarikok⁽⁵⁾ arrapatuta Klodobeori eskuratu eutson eta onek il eban.

Ekintza onekin, Bisigodoak eta Frankoak geratuko ziran auzo-lez Frantziko lurralde guztian.

507ko urtean Klodobeo ta Gundebaldo⁽⁶⁾ borgoñoiakaz Poitiersen ondoko Boillen alkartuta, II In Alarikori borroka nagusia irabazi eutsoen eta Alariko bera il eben.

508ko urtean Teodoriko ostrogodoak, Gundebaldori Narbonako borroka irabazi ostean, Franko ta ostrogodoak geratu ziran garaille.

Euskaldunak borroka orren bitartez, Nobenpopulaniaren Auñamendietarainoko⁽⁷⁾ euskal lur guztia galdu eben, Frankoak leenengo, Bisigodoak eta gero ostrogodoagaitik menperatuta geratu zanean.

Godo oneik erromatarren antzera, ara ta ona ibili ziran euren norkerizko borrokakaz, ango errigizarteen demokrazizko legeak kontuan euki bage. Menperatzen joaten ziran lurraldeetako erritarrak erromatarren antzera ta euren legeakaz, kaisarkeriaren asmakerizko borroketan peoi lez ibilteko eta zergak ordaintzeko bakarrik gura ebezalako.

574ko urtetik asita, Nafarroa, Aragoi ta Kataluñako euskaldunak leenengo eta bizkaitarrak, gipuztarrak eta arabarrak gero, euren lurraldeko Auñamendi kateetatik sasi-gudan zabaldua, zirikituta ta oztu egiten eutsoen godoai, ostera euren gorde lekuetara joanda.

Eta 582ko urtean Bisigodoak erdiugarte onen euskal lur batzuk menperatzen asi ziranean, iparralde eta egoaldeko euskaldunai nafar-nekazari asko alkartu jakiezan.

(1) *foederati* = *federalismo*. (2) *Dalmazian* = *Yugoslavia*. (3) *Klodobeo* = 481-511 urte bitartean bizi zan, eta katolikoa biurtu zan. (4) *Frantziko Tolosa*. (5) *Alariko* = *Arriotarra*. (6) *Gundebaldo au-be*, *Arriotarra* zan. (7) *kontuan euki bear da*, orduko *Akitaniako dukerria Ebroraino zala*.

587ko urtearen ostetik, Astrobaldok dukea ibili zuen euskaldunak menperatu naian, ta eziñean, euskal bizitza aurrera bakez eroateko erabagi batera eldu zuen, *euskaldunak zergak ordainduko ebezala, batera baiña, bizi ziran lurraldeetan, euskal legeekaz zuzendu edo jaurrituko ziralako*.

602ko urtean Austrasiako II Teudoberto ta Borgoñako II Teodoriko, Euskaldunen aurka joan ziran eta beartu ebezan eurak agindutako kondea euskaldunen agintari lez artzen.

BASKONIAKO DUKATERRIA.

Or agertuko zuen leenengoz Euskal-askatasunaren Bazkoniako Dukerria, bere gorte ta guzti, Mero-binjioren erregetzatik adierazita.

602-626ko urte bitartetan, Genial galo-erromatarra izango zuen leenengo dukea, eta aukera barri bat agertu jakun, euskal nortasunaren izaera, izkuntza ta oituran irauteko.

626ko urtean Genial kondea il zanean, matxinatu egin ziran euskaldunak bere ondorengo Aighina zanaren aurka.

629ko urtean, I Dagoberto agertu zanean, Frankoen agintea sendotu zuen lurralde guztian.

635ko urtean, frankoen agintaritzari aurka egin eutsuen euskaldunak.

638ko urtean I Dagoberto il zanean, ondorengo ziran errege fardelakaz, ezereztu egin jakien Frankoai, Augustoren denboran euki ebazan lurraldearen mugatara itzultzea, Eurikoren erreñua ostera be osotzeko.

Emendik aurrera, indartzen joan zuen Baskoniako dukaterria, euskal erritarak feudopeko⁽¹⁾ jaurkintza ta geien gotzaitegiaren laguntzara oratu ziralako.

Eta euskal-dukerriko agintaritzaren eginkizunak denbora gitxian, Frankoen errege-alper orrekin kanpotik egiten ebazan.

Akitaniako andikien ta euskal erritarren artean, ulermenean ezin obetutako eginkizun oneik, laster emango ebazan euskaldunentzat emaitza onak.

Denbora onen gorteko larritasunean Franko erregetzaren Ebrino etxe-zaiñak⁽²⁾, Felixen agindupean ipini ebazan Euskalerraren lurralde ta uri guztiak⁽³⁾ Auñamendirarte.

Felix onek baiña, frankoen alde jokatu barik, Akitaniaren Baskoniako-dukerraren alde jokatu eban, politikan indartsuagoa izateko.

Gero ikusiko dan lez baiña, Felixen ondorengo Lupus⁽⁴⁾ izan zuen, eginkizun au aurreratu egingo ebana Septimaniako⁽⁵⁾ iraultzari laguntzeko, franko ta Banba⁽⁶⁾ bisigodo erregearen aurka artez borrokatuta.

660 eta 670n urte artean gauzak alan ziralako, Toulouseko erreñu zarra asi zuen bizkortzen.

Eta 670-710eko urte artean, I Otsoa edo Lupus⁽⁷⁾, Akitaniko Felix dukearen ondorengo izan zuen jaurkintzaren buru ipini ebana.

710ko urtean eta I Otsoaren ostean, Eudes edo Eudon Aundia izan zuen agintari ipini ebana, 735ko urterarte iraun ebana.

711garrengo urte oneitan eta Kadizetik, Muzaren Mauritarrak sartu ziran erdiugarte onetan Tariken agindutara.

Eta 714ko urtean, Rodrigo Bisigodoaren gudalozteak ezereztu ebazan, orduko Salduba edo Zaragozaraiñoko lurraldeak menperatuta.

714ko urte onetan, Kasio kondeak agintzen eban Ebro ibai onen ibar ingurutik, eta konturatu ondoren, guda egoera au ez zala ona bere luraren jabetasuna aurrera eroateko, Kalifaren zerbitzura aldatu zuen, aldaketa orretatik Banu-Kasi mozarabearen sendia sortuta. Garrantzi aundikoa izango zana, Nafartarren erregetza sortzeko.

718ko urtean Eudon aundiarekin, Akitaniaren jabetasuna euskal eragipenez, iparraldeko Loira ibairaiña laterrituta geratu zuen⁽⁸⁾, egoaldetik Ebro ibairaiña, eta Mendebaleko Kantabriatik Auñamendiko ekialdearen Lleidako Aran ibarrean, Jironaraiña.

Orduko denboratan Eudonen Printzerri au, Galia guztiko eredu lez agertu zuen, Eudonek Austrasia⁽⁹⁾ ta Neustriaren⁽¹⁰⁾ arteko borrokatan, antolatzaile edo artekariaren⁽¹¹⁾ lanak al egiteko, bakarra izan zalako.

Ekintza orrek, bere askatasunaren eragipenari ezkerren ta onespena balio eutsen, eta bai bere errege ordezkotzazko ekintzari, *regnun* izena be.

671ko urtetik 781eko urterarte, aske bizi zuen Baskoniako Dukerria Frankoen agintaritzatik, eta bera izan zuen leenengoz política arloetan, Euskaldun guztiak alkartuko ebazanak.

(1) *naita euskal askatasunezko demokraziaren legearen kanpotik izan bearrezkoa izan.* (2) *Etxe-zaiña = mayordomo.* (3) *Principatun = principado.* (4) *Otsoa = lobo.* (5) *Septimania = Erromatarren, 7n lejiñoagaz izena emon eutsuen Lurrarteko-itsas bazter lurraldeari, Rodano-ibai, Auñamendiak eta lurrarteko itsas-bazterragaz osotzen dana.* (6) *Banba = Wamba.* (7) *Iakakoak ziran Lupus edo Otso oneik = Jaka Aragonesa.* (8) *Frankoen laterri barruan, euskal laterria sortuz.* (9) *Klodobeok eraiki eban ekialdeko erregetza, eta Frantziaren ekialdean, Alemaniako Mendebal eta Olandako lurraldeakaz osotzen zana.* (10) *Merobinjioren denboran sortutako erregetza, eta ipar-mendebaleko Loira-ibai, Mosa-ibai ta Bretañako lurraldeakaz osotzen zana.* (11) *Artekari = arbitro.*

Euskal eragipena ta euskerea sendotu ziran denbora onetan, batera baiña, beste zoritxarreko gauza bat sortu jakon euskal izkuntzari:

Euskerea sendotu bazan gitxi erromatartuta egon ziran Euskaldunen artean, Euskal erromatartuta geien egon ziranen artean "Gaskon" latíñ-kumaren izkuntza sortu zan, ortik aurrera gaskoien erritarrak agertuz. Gero, gizaldiak aurrera doiazela Gaskoi izkuntza zabaltzen joan zan, Euskerea neurri bardiñean gitxituz, eta XII-XIIIin gizalditik aurrera Araneko Ibarretaraiño.

Dana dala, Frantzitik joan zan Baskoniako dukerria zabaltzen, ta bere lurraldea, gaur Gaskuña lez eza gutzen dan lurraldea osotuten eban.

Keiñadura gogorrek egon ziran urte oneitan Akitaniarentzat mauritarren aldetik, erdiugarte onen ia lurralde guztiak, mauritarren menpean egon ziralako.

KARLOMAGNO MAURITARRAK ETA EUSKALDUNAK:

720an Mauritarrak Auñamendiak igarota Toulouseri eraso eutsoen.

Eudesez, bere ardurazko euskal lurraldea babestearren, erdiugarte edo peninsula onen iparraldeko Mauritarren emirra izan zan Abinessaren alabegaz ezkondu zan, Abd-el-Ramanek baiña, Abinessa baztartuta ta Auñamenditik aldatuz, Autx ta Eauzeko uri nagusiak menperatzera joan zan.

Mauritarrak, Autx ta Eauzen ikaragarrizko sarraskiak egin eta gero Toursera joan ziran, erregetzaren zillorra zana menperatzera.

732ko urtean Karlos Martelek, Eudoni laguntzen joan zan eta Poitiersen Abd-al-Ramanen gudalozteak aurkitu ondoren, Martel ta Eudonek Auñamendiak ostera aldatuazo egin eutsoen mauritarrak. Eta oraingoan betiko.

Eudonek, Frankoen aldetik ez eban iñolako nagusitasunik onartzen, ta 735eko urtean Karlos Martelek Euskalerrian sartuta Eudon il eban. Eudonen urrengoa bere seme Unaldo izan zan.

735eko urtean Eudon il ostean, Unaldok Frankotarra zintzotasunezko ziñ-itza⁽¹⁾ emon bear izan eutsoen.

741eko urtean Karlos Martel il zanean, Euskaldunak alperrik asi ziran Frankoen agintearen aurka, IIIin Pipino Martelen semeak 768ko urtean aurre egin eutsolako, Baifre⁽²⁾ il eban arte.

715-768ko urte bitartean Martelen seme ta Karlo Majnoren aita IIIin Pipino Laburra ta orain Frankoen erregeak IIin Otsoari, Akitaniaren jabetasunezko askatasunaren trukez, Euskal esku aundikoen artean berak aukeratzen ebazanakaz, beragaz baituran eroatera beartu eban. Eta ori izan zan Eudes edo Eudonen azkeneko seme IIin Otsoa edo Lupok, Frankoari ordaindu bear izan eutsona Akitaniaren askatasunagaitik.

760-768ko urte bitartean, Politikan norgeiago izateagaitk errege-jatorrizko⁽³⁾ bi onen arteko leian, **Akitaniakoa:** Eudon, I Unaldo, Baifre ta II Unaldo.

Eta **Karolinjioarenean:** Karlos Martel, Pipino Laburra ta Karlo Majnoren artean, Pipino Laburra erabagiko eban, 9 urte luzearen araubideko⁽⁴⁾ gudaldia eroan ebanagaz, garaille urten ebalako.

Franko ta Euskaldunak kideasunean jokatzzen eben geienetan, arik eta katolikotasunezko batzangotasun eritzi nagusi orreik erdian sartuta asarratu arte, erabagi orreik Euskal askatasunezko demokrazien aurkakoak izaten ziralako.

Frankoak Mauritarren bitartez, artu-emon aundia euki eben Baskoniako dukaterriagaz, Aita Santuagaz batera Karlo Majnok, ardua aundia euki ebalako Mauritarrak Europa erditik kanpo eukiteko.

Bear ebenean erdiugarte onen Iparraldeko Emirrekin be, guda-lankidetu egiten zan, oneik Kordobako Kalifaren aurka matxinatzen ziranean.

Bide batez Karlo Majno Baskonian biziten zan, sarrri izaten ziran Euskaldunen matxinadak geratzeko. 778ko urtean Karlo Majnoren gudalozteak, bere aipagarritasunezko zaldun bioztoi Roland agindutara, Mauritarrengandik Salduba⁽⁵⁾ askatzera joan zan, eta eziñean Iruñatik etxerantza aldatu zanean, Iruña erraustu egin eben.

Eta 778ko urtean Dagonillaren 15an, Karlo Majnoren gudalozteak Auñamendiko Orreagatik aldatzen egon ziranean, Euskaldunak itxaroten euki ebezan, eta ikaragarrizko sarraskintza egin eutsoen gudaloztearen atze aldean, Roland ospatsua be bertan ilda. 1.090ko urtean Roland en abestiagaz⁽⁶⁾ betikotu egingo zana. Frantziko elerti-lanen artean audienetarikoa daukiena.

742-814ko urte bitartean, Euskaldunak sarri matxinatzen ziralako Karlo Majno arduratuta, Asturiaseko IIin Alfonso nasgabe⁽⁷⁾ erregeagaz alkartu zan, baiña onek bere lurraldearen ego aldean kokatuta euki ebazan Mauritarrakaz beste premitasun batzuk euki ebazalako, ez eutson laguntzarik emon.

(1) Ziñ-itza = juramento de fidelidad. (2) Waifre edo Wafarius. (3) Errege jatorrizko = dinastías reales. (4) Araubideko gudaldia = guerra sistemática. (5) Salduba = antiguo nombre euskaldun de Zaragoza. (6) La chanson de Roland. (7) Nasgabea = el casto.

Eleizak, nai-ta alegin asko egin Frantziako errege-tzan alkartasuna lortzeko, Baskoniako lurraldeetan ugari ziran matxintasunak.

Europako eleiz-katolikoaren alde batzagotzeko jokuan⁽¹⁾, Europako erregeen artean onena edo indartsuena aukeratzen zan, eta bata edo bestea indartsuenatarikoan biurtzen zanean, Aita Santuak, erromatar kaisar sakratuaren kaisarra izendatzen eban.

Danak baiña eta gaur arte, “egia guzurraren aurka aurkezten zalako”, katolikotasunezko lege faziz-ta orreikaz eleiza 325eko urtetik aurrera okerreko bidean sartuta, Jaungoikoaren legean sortzen diran berezko aberri ta erritarrak kontuan ez eukitearren edo euren gainetik egite arren, azken gaiztoa euki dabe beti, gaur nabaritzen dan lez.

800eko gabonetan IIIIn Leon Aita Santuak Karlo Majnori, Erromako Pedro Santuaren eleizara deituta, erromatarren kaisar-sakratuaren Augusto-kaiserra izendatu eban, eta ostera itzuli zanean, iparraldeko Euskaldunak matxinatuta egon ziran.

814ko urtean Karlo Majno il zanean, Akitaniako errege Luis Errukitsuaren bigarren semea, beren anaiaren menpekoa izateagaitik, Lotario, kaizar izenaren ondorengoa zalako, I Pipino⁽²⁾ Akitaniako errege izendatu eban, eta Lotariok bialduta non agertzen dan, IIIIn Pipinok 30 urte ariñago baitu eban Santxo Otsoa, II Otsoaren semea.

Santxo Otsoagaitik zuzenduta egon ziran Nobenpopulania zaarreko Euskaldunak.

Eta 836ko urterarte, Aznartar Santxo beren seme nagusiagaitik bideratuta egonda, urte onetan I Pipinok il ebalako, bere anai Santxo Mitarrak artu eban Baskoniako jaurkintzaren ardurea.

Santxo Mitarra, beren aitagaz ibili zan Nafarroko lurralde ta Aragoiko goi aldean, guda eta política arloetan trebetasun aundiak artuta.

838ko urtean I Pipinok, Santxo Mitarra gudara beartu eban, eta onek Pipinoren gudalozteak Garena ibaiaren eskuma aldera indarrez eroanda, meperatu eban.

Eta Karlo Majnoren nagusikeritik 68 urte geroago, ostera jabetu ziran Euskaldunak antxiñauko denboretatik euki ebazan berezko mugakaz.

840ko urte Frankoen errege I Luis errukitsuak⁽³⁾, Santxo Mitarraren jaurkintza baieztuta eukan, bera urte onetan il zanean baiña, Frantziako kaisartza beren iru semeen artean banandu eban, eta Frantziako Mendebal aldea Akitaniagaz, Karlos buru-soillaren⁽⁴⁾ ardurapean geratu zan.

Eta ingurutasunezko antzerki au geratu jakon Euskalerruari, Frantziko iparraldko lurraldeetan franko katolikuak, guztiz demokrazizko askatasunaren aurkakoak zirenak.

-Erdiugarte onen mendebalean, Asturiaseko Alfotsotar godo-katolikoak, auek be frankoen antzera, demokrazizko askatasunaren etsai amorratuak zirenak.

-Eta erdiugarte onen egoaldean mauritarrak, demokrazi ta katolikoaren etsai sutuak zirenak.

Europako lurraldearen antzerki onetan ikusi dogunagaz, mirari aundi bat izan bada euskaldunak IXn gizaldi areitan bizirik agertzea, goazan bigarren zatiko mirari aundiagoa ikustera, gaurko gazteak konturatu daitezzen, ezin dabela galtzen itzi, euskal arbasoak lortu eban ain mailla aundian askatasunezko demokrazi ori “JAINKOAREN LEGEAKAZ, EGIZ BIZI ZIRALAKO”.

Bigarren zatian asieratik ikusiko doguna, zelako aukerean agertu giñan bereztasunezko erri, aberri edo ta errigizarteak Mauritarren etorkereagaz, danok jaurkintzazko antolakuntza barri baten bearrean aurkituta, euskaldunak be euki genduzan batzarrezko anaidi, talde edo ta euren agindupetik antolatuta, lortu genduzelako gero euki genduzan nafar errege ta bizkaiko jauntzak gure jaurkintzarako.

Azkenex, zergaitik joan bearra daukagu ostera Jainkoaren berezko legeetara, jaurkitzeko daukaguzan laterri onein gaieztasuna argiratuta gero.

Atutxa'tar Paul

Zornotzan 2.014'n urtean Abenduaren 15'ean

(1) Berezko errigizartearen aberri ta eskubideak kontuan artu bage egiten ana. (2) I Pipino = 803-838ko urte artean bizi zana. (3) I Luis Errukitsua = El piadoso edo Ludoviko Pio 778-840ko urte bitartean bizi zana. (4) Karlos buru soillaren = Karlos el calvo, 823-877ko urte bitartean bizi zana.